

Pozsony Ferenc

SZÉKELY ÉS CSÁNGÓ FESTÉKES GYAPJÚSZŐNYEGEK¹

Bevezető

Az elmúlt években kiemelten foglalkoztunk a székelyföldi és a moldvai csángó lakásbelsőket díszítő, festett gyapjúból szőtt, színes szőnyegekkel. Több éves terep kutatás után, 2018-ban alapkiállítást nyitottunk Zabolán a moldvai csángó hozományával, zesztrével kapcsolatban, melynek keretében elsősorban a gorzafalvi csergekészítést és a pusztinai festett gyapjúszőnyegek elkészítését mutattuk be.

Kutatómunkánkat továbbfolytattuk, rendre áttekintettük a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, a Csíki Székely Múzeum, valamint a budapesti Néprajzi Múzeum néprajzi kiállításait, raktáraiban őrzött régi festékeseket. Ugyanakkor terep kutatásokat szerveztünk olyan al- és felcsíki, kászoni, háromszéki székely településekben és moldvai csángó falvakban, ahol egészen a közelmúltig, ügyesebb kezű asszonyok festékeseket, lécsereket szőttek saját otthonaikban. Megismertük a szőttesekkel kapcsolatos alapvető néprajzi szakirodalmat, elbeszélgettünk olyan asszonyokkal, akik még napjainkban is ismerik, gyakorlatban alkalmazzák, használják a hajdani gyapjűfestés növényi eredetű festőszereit.²

Terepmunkánk során azt tapasztaltuk, hogy elsősorban a székelyes nyelvjárást beszélő moldvai csángó falvakban egészen az 1989-es rendszerváltozást követő nemzetközi munkamigráció és modernizáció kibontakozásáig régies mintázatú gyapjúszőnyegeket készítettek lakásaik feldíszítésére. Úgy véljük, hogy az 1764-es madéfalvi veszedelem után keletre menekült székelység egészen napjainkig megőrizte a szülőföldjéről hozott szőttes hagyományokat, modelleket, közben fokozatosan módosították azoknak színhasználatát, motívumanyagát, elsősorban a szomszédos moldvai ortodox többség hatására.

Moldvai és székelyföldi terep kutatásaink során tucatnyi 20. századi festett gyapjúszőnyeget vásároltunk a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum számára. Pár nagyon ritka, múzeumban vagy parókiákban őrzött példányt Pál Etelka gyergyói hagyományör-

ző szövőasszonnyal lemásoltattunk. A megvásárolt, a múzeumokban őrzött és újabban lemásolt, valamint a kölcsönkért példányokból 2019. augusztus 10-én kolozsvári és debreceni néprajz szakos egyetemi hallgatókkal együtt időszakos kiállítást rendeztünk a zabolai néprajzi múzeumban. Megjegyezzük, hogy András Ignác csíkkászoni magyarszakos tanártól elsősorban altízi festékeseket kaptunk a tárlat számára, Kosza Rozália pedig saját édesanyjának hozományából megörökölt csíkjenőfalvi festékesekkel gyarapította a kiállítás anyagát. A megnyitó után több gyakorlati bemutatót, képzést szerveztünk iskolásoknak, felnőtteknek, pedagógusoknak és érdeklődőknek. Oktatási programjainkban elsősorban Bartók Erzsébet hagyományörző szövőasszony vett részt cselekvően, aki a moldvai Somoskán született, jelenleg pedig az orbaiszéki Barátoson él, ugyanakkor a háromszéki hagyományörző alkotók egyesületét vezeti.

Az utóbbi években számtalanszor konzultáltunk zabolai özv. Pozsony Ferencnével, született Kovács Erzsébettel (1930–2019), aki fonó, szövő és kézimunkázó családban nőtt fel, nővére pedig hosszú éveken át gróf Mikes Árminné Bethlen Klementina és gróf Mikes Johanna zabolai szövőműhelyét vezette. Beszélgetéseink során és az ő éves időbeosztását megfigyelve, azt tapasztaltuk, hogy a székely asszonyok nyáron és ősszel előkészítették a gyapjú- és kenderfonalakat, majd közvetlenül vízkereszt után, egészen húshagyókeddig folyamatosan szőtték a háztartások működéséhez és a hozományok összeállításához szükséges textíliákat, szőnyegeket, festékeseket.

Székely festékesek és reprezentációik

A magyar néprajzi, nyelvészeti és művészettörténeti irodalom *székely festékesnek* nevezi azokat a gyapjúból szőtt, színes, geometrikus motívumokkal díszített textíliákat, melyeket a házak falára, asztalára, ágyaira, padjaira, valamint különböző templomi bútorokra (úrasztalára, padokra, oltárlépcsőkre) helyeztek, terítettek.³

¹ Évkönyvünk megjelenésének csúszása miatt a dolgozat katalógus-változata időközben önálló füzetként is megjelent (POZSONY Ferenc 2019). Megjelentetését ennek ellenére periodik-

kánkban is indokoltnak látjuk. A szerkesztők.

² Lásd LŐRINCZI Etelka 1980, 122–125; Uő 1995, 73–82.

³ FÉL Edit 1982, 104–107.

A festékes a székely lányok kelengyjének egyik legkiemelkedőbb, legfontosabb eleme volt, amit sok esetben a férjhez készülő lány édesanyjával együtt készített, mellyel rendszerint vetett ágyat takartak le, de előfordult rúdi lepedőként, sok helyen pedig a falakat díszítette. A lakodalom alkalmával általában a fiatal pár mögötti falon állították ki, temetés-kor pedig a Szent Mihály lovát terítették le.⁴ Amikor farsang idején egy legény lovas szánon a szomszéd faluba vitte szerelmét, rendszerint szintén festékes-sel vagy csergével takarta be a lányt. Amikor az ifjú menyecske hozományát átszállították férjének otthonába, az első szekéren elhelyezett, gondosan felvetett ágyat rendszerint a legszebb festékessel takarták le. A cifrán kivarrott párnák mellett a festékes ilyenkor a család szépérvét és ügyességét fejezte ki, ugyanakkor presztízst szerzett nemcsak a fiatalasszonynak, hanem édesanyjának és családjának is.⁵

A festékes a bukovinai székelyeknél a női hozomány legértékesebb, „szakrális” jellegű szötteének számított. Mivel előállításához sok időt igényelt, óránként csak egy-két centimétert lehetett szőni, nagyon értékes tárgynak tartották. „Ezt a szőnyeget nem mosták, nem kallózták. Itt nem az volt a cél, hogy minél tartósabb, melegebb, vastagabb anyagot hozzanak létre. A festékes dísz volt, a vetett ágy része, a lányok hozománya, a család vagyontárgya.”⁶ Fél Edit azt feltételezte, hogy „ünnepi kárpit szerepének maradványa lehet, hogy a bukovinai lakodalomban az új pár mögé rendszerint festékest függesztettek.”⁷ Amikor a bukovinai családok szülőföldjük elhagyására, vándorlásra kényszerültek, vasárnap délben rendszerint festékest terítették le a földre, hogy a plébános azon állva tartsa meg szabadtéri miséjét. A Dávára, az Al-Duna vidékére és a Dunántúlra telepített székely családok Bukovinából hozott gyapjuszőnyegei, habár nagyon sérülékenyek voltak, egészen napjainkig legfeltehetőbb tárgyaik közé tartoznak, nemzedékről nemzedékre öröközték, azok közül számos példányt újraalkottak, felújítottak, mert eredetük, múltjuk, kulturális örökségük és azonosságuk nagyon jellegzetes, sajátos szimbólumainak tartják.⁸

A moldvai csángó magyar falvakban, saját gyűjtéseink szerint, egészen a kollektivizálásig a családi házakat gyapjúból szőtt, színes festékesekkel, *lécserekkel* „öltöztették” fel. Az emberélet jelesebb fordulóján (keresztelő, esküvő, temetés alkalmával) szakrális tárgyakként állították ki legdíszesebb, legnagyobb méretű szőnyegeiket, majd újabban csoportképeket

készítettek előttük. Jelesebb vendégek (pl. jászvásári római katolikus püspök) fogadásakor vagy helyi templombúcsúik alkalmával még az utcára néző kerítéseket is színes lécserekkel díszítik fel. Megjegyezzük, hogy elsősorban a Keleti-Kárpátokhoz közelebb fekvő székelyes csángó falvakban (pl. Gorzafalván, Frumószán, Pusztinán stb.) szöttek még festett gyapjuszálakból szőnyegeket a 20. század közepén és második felében. A Szeret folyó lapályán fekvő falvakban az asszonyok leginkább kenderből és lenből állították elő a padokat, ágyakat, falakat ékesítő festékeseket, színes lécsereket. A síkvidéki magyar csángó asszonyok emlékezete szerint a 20. században már sokan Gorzafalváról vásárolták a háztartásaikban szükséges gyapjuszőnyegeket. Nem tartjuk véletlennek, hogy Szentimrei Judit a moldvai csángó magyar szöttesekről írott összefoglalásában nem foglalkozik különösebben a gyapjúból szőtt festékesekkel, melyeket a helyiek rendszerint *lécsereknek* neveznek.⁹

Cs. Bogáts Dénes háromszéki szójegyzéke tartalmazza a székely festékesek legkorábbi, 1650-es írott említését: „Ezen kül hordott, kádat, czebret, *festékest* mind oda testalom holtom után Bartha Mihály fiannak” (1650). Apor Péter levéltárából közölte két korai feljegyzését: „A külső házban... *festékes* az faloldalon és padon” (1677). Az Apor család brassói lakásában 1751-ben egy festett ládával kapcsolatban jegyezték le: „Egy Veres láda, abban három vég *kilim*, vagy *festékes*” (1751).¹⁰ A háromszéki történeti adatok azt jelzik, hogy a festékesek a 17–18. században elsősorban falon és padon, valamint ládáknak fordultak elő, de a tehetősebb székely családok ládáiban nagyobb mennyiségben is tárolták azokat.¹¹

Szabó T. Attila az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárban* számos korai említését sorolta fel: „Vagion Egj falra való uy Giapju festekes, Vagion Egj uy asztal felöl szédet *festékes*” (Illencfalva, 1653); „Egy *festékes*. Két czutár. Egy Ueres kilim” (Lázárfalva, 1660); „Az *festékesét* elvagdalta” (Dánfalva, 1701); „Két *festekes* predicallo szekre való” (Bikfalva, 1728); „Egj tarkason vetegetett kilin Lukács Boldisarne Collatuma. Egy *festekes* melly a Catedra(n) szokott állni. Egy kendő a pulpitoson” (Egerpatak, HSz); „Egji regi csillagos szőnyeg. Egji hitvány *festékes*” (Kisborosnyó, HSz); „Találtunk... *festekes* egjet (Mezőbánd, 1741); „Ezen belső házban ...egji új ladás asztal, egy viseltes *festékes* rajta” (Csicsó, 1744). Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* Árkosról egy 1728-as, Erősdről egy 1752-es, Oltszemről egy 1760-as, Abásfalváról

⁴ LACKNER Mónika 1998, 205.

⁵ SZENTIMREI Judit 1958, 10.

⁶ LŐRINCZ Etel 1996, 199.

⁷ FÉL Edit 1982, 107.

⁸ LŐRINCZ Etel 2005.

⁹ KÓS Károly, Dr. – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő 1981, 177–290.

¹⁰ CS. BOGÁTS Dénes 1943, 41.

¹¹ SZENTIMREI Judit 1958, 9.

1744-es, Szárhegyről még egy 1768-as említést közölt. Érdekes egy sepsiszentiváni 1788-as és egy kőröspataki 1789-es adat: „Festékes. Csak egy vagyok, az Ur asztalára való, két szélyből álló lévén, veres sárga, fejér, és kék pántlikázással és a két vége rojtos”; „Festékesen... 1. Egy külömb külömb féle festékkal és csillagokkal szőtt, a szélyein rostos *festékes*, melyel a cathedra takartatott bé, Veres Boritzta adomány, 2. Más rongyollott a pap ülő-széke az Oratoriumba beboritatott véle. 3. Külömb-külömb féle veres, fekete és sárga szinzel szott *festékes*, amelyet az előtt in Anno 1786 a nehaj tit esperes Mihály István Ur relictája Menyhárt Susánna asszony conferált”.¹²

Szabó T. Attila is feltűnőnek találta, hogy viszonylag kevés történeti adat bukkant fel Csíkból: írott források 1660-ban Lázárfalván, 1701-ben Dánfalván, 1768-ban pedig Szárhegyen jelzik meglétét.¹³ Azonban Farkas Irén, a csíkszeredai múzeum nyugalmazott etnográfusa egyházi és világi levéltárak iratai alapján számos korai (1614–1631, 1621) dokumentummal gyarapította a csíki festékesek meglétére utaló írott adatokat. Például egy 1663-ban keletkezett peres levél egy csíkszentkirályi lófő asszony vallomásaiban őrizte meg: „mikor Péter Istvánék kiházásították Kaczos Balintné, sok szép festékeseket és feyernemü ruhát adának vele...”¹⁴ A csobotfalvi parókia számadáskönyve őrizte meg a következő adatokat: „Anno circis 1675 taploczai Kalmár Istvánné adott a nagy oltár grádizsára egy nagy szelyes festékest.” „Anno eodem várdottfalvi Görög Istvánné adott a templomba egy dupla szőnyeget.”¹⁵ A csíkszék-római katolikus egyház Domus Historiája 1703-ban egy „csíki festékes szőnyeg” meglétét örökítette meg. A csíksomlyói ferencesek leltárkönyvében 1728-ban egy asztalon „paraszt festékest”, 1730-ban pedig „Tapetes rusticae”-t regisztráltak. A csíki falvakban a 17. század során egy-egy családban rendszerint két-három festékest használtak. Mivel nagyon értékes szőttes volt, száma rendszerint egy-egy família vagyoni szintjét, társadalmi státuszát is pontosan tükrözte. A csíki írott levéltári források a festékest a 19. század elején már egyre gyakrabban említik.¹⁶

A festékest Udvarhelyszék területén Szentdemetere 1760-ban, Recsenyédén pedig 1792-ben jegyezték le inventáriumokban.¹⁷ Marosszéken 1741-ben Nagyernyén és Mezőbándon, Marosszentkirályon pedig 1733-ban fordult elő leltárakban. A Székelyföldön kívül Sajókeresztúron a református egyház

iratai 1704-ben *Székely Festékest*, 1738-ban a mezősegi Búzában pedig *tarka festékest* említettek. Szabó T. Attila levéltári kutatásai alapján még azt emelte ki, hogy a festékest elsősorban a Székelyföldön használták a 17–18. században, de ugyanakkor ismert volt a vármegyei magyar falvakban is, ahol azt rendszerint *székely* jelzővel látták el, de még ismert volt a *székely szőnyeg* kifejezés is; néha pedig *kilimnek* nevezték, említették. A Törökországból behozott bogozott szőnyegektől legtöbbször éppen a *székely* jelzővel különböztették meg. A festékest a régiségben rendszerint asztalra, ágyra, falra, prédikáló székre, valamint papi, mesteri éneklő székre terítették, kiemelt jelentőségű díszszőnyegként. Azonban a kuriális nemesi és egyházi körben a 17–18. században használt úri, díszes változatok mellett a 19. század során rendre kialakultak azoknak népi, paraszti, sokszínűbb változatai is.¹⁸ Például Boldizsár Anna gyalogkatoná családból származó háromszéki lány perefernumlevelében 1833. május 7-én „két rúdra való festékes 3 frt.” értékben volt feljegyezve.¹⁹

Lackner Mónika a történeti adatokkal kapcsolatban azt emelte ki, hogy az írott források a festékesnek sokkal szélesebb területen (Háromszéken, Udvarhelyszéken, Maros-Torda, Alsó-Fehér megyékben) való előfordulását dokumentálták, mint a 19. század végétől kibontakozott néprajzi kutatások, melyek már csak Erdély délkeleti részében, elsősorban Csíkbán és a Kászonokban írták le ezt a gyapjűszőnyeget.²⁰

Szentimrei Judit a kászon falvakban még az 1950-es években is élő szövet figyelhetett meg. Kiemelte, hogy „mindössze a csíki székelység, a gyimesi és dévai csángóság őrzi az egykor Európa-szerte elterjedt kezdetleges szőnyegszövés emlékét.”²¹ Elsősorban Lőrincz Etel terepkutatásaiból ismerjük jobban a Bukovinába 1764 után menekült székely közösségek gyapjúból szőtt festékes szőnyegeit. Amikor telepes falvaikból „hazatértek” a Kárpát-medencébe, számos régi gyapjűszőnyeget magukkal hoztak. Mivel bukovinai falvaikban románok, ukránok, lipovánok, rutének, zsidók, lengyelek, németek, cigányok szomszédságában éltek, szőtteseik is tükrözték a mellettük élő etnikai csoportok sajátos színhasználatát és motívumanyagát. Hosszú ideig elsősorban növények segítségével festették gyapjűszőnyegeiket, de amikor ők is áttértek a gyárilag előállított festékanyagokra, festékeseiken a különböző motívumokat már erősebb kromatikájú, lila, bordó, zöld, sárga és nyers fehér színre festették. Megjegyezzük, hogy a dunántúli

¹² SZABÓ T. Attila 1984, 87.

¹³ SZABÓ T. Attila 1956; Uő 1962.

¹⁴ FARKAS Irén 1998, 244.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ SZABÓ T. Attila 1956; Uő 1962.

¹⁸ Uo.

¹⁹ SZENTIMREI Judit 1958, 9.

²⁰ LACKNER Mónika 1998, 204.

²¹ SZENTIMREI Judit 1972, 184.

falvakban működő alkotóházaikban az utóbbi évtizedekben sokszor az erdélyi, székelyföldi régi festékes hagyományokat újították fel.²²

A moldvai székelyes nyelvjárást beszélő csángó falvakban (pl. Gorzafalván, Pusztinán) vagy az északi dialektust beszélő Kelgyesten és Szabófalván egészen az 1989-es rendszerváltozásig szöttek egyszerűbb mintázatú, csíkos, kockás *festékes* gyapjúszőnyegeket, újabb nevükön *lécsereket*, melyekkel a falak mellett elhelyezett padokat terítették le, vagy azokat az ágyak melletti falra rögzítették. Azonban a kollektivizálást követő migráció hatására a csángóknál is egyre inkább a nagyméretű, természetes jellegű virágmintákkal (buzsorokkal) díszített színes gyapjúszőnyegeg váltak népszerűekké.²³

Szentimrei Judit elsősorban földrajzi, gazdasági, társadalmi és kulturális tényezőkkel magyarázta, hogy a korábban szélesebb területen előforduló magyar festékesek végül is a hegyes vidékeken élő, hagyományörzéséről ismert székelységnél maradtak fenn legtöbbször. Mivel a székelyek a Keleti-Kárpátok nagyon zord éghajlatú, nehezen megművelhető völgyeiben éltek, a hegyvidéki lakosság elsősorban állattenyésztéssel, azon belül pedig juhtartással foglalkozott, így a gyapjúból szőtt festékesek alapanyagát helyben, általában családi keretben elő tudta állítani és fel is tudta dolgozni. Mivel sem az állattenyésztés, sem az erdőkielés nem biztosította folyamatos megélhetésüket a szülőföldjükön, rendszerint vándor, szekerező kereskedelemmel is foglalkoztak, s a különböző faárúk, cserép, fazekastermékek, később pedig a burgonya szállítása közben általában viseltebb csergékkel és festékesekkel takaróztak. Szintén ő jegyezte meg, hogy az ipari áruk elterjedése előtt a Székelyföldön számos asszony a kenyérgabonát csere útján, kender- és gyapjúfonállal, valamint szőttesekkel szerezte be.²⁴ A gyapjúból szőtt festékes azonban elsősorban a székely ház ékessége volt, rendszerint a díszesen felvetett ágyakra, az ünnepi szoba falára és asztalára, valamint festett padjaira és rúdjára helyezték. Általában csak a megkopott darabokat helyezték a tiszta szoba padlójára.²⁵

A magyar kutatók közül már az első világháború előtt, Huszka József is figyelte a székely festékesek kivételes szerkezetére, motívumaira és színvilágára.²⁶ A lakásában készített fotók azt örökítették meg, hogy

előbb saját otthonának falain, bútorain helyezte el azokat, majd a legértékesebb példányokat 1909-ben eladta a Néprajzi Múzeumnak.²⁷ Ezeket a viszonylag régi példányokat Fülében, Csíkszeredában, Csikmenaságon és Kotormányon vásárolta az intézmény számára.²⁸ Összefüggő tanulmányt nem készített róluk, mert a régies, geometrikus motívumokkal díszített festékesekben nem látta a magyar „nemzeti stílus” reprezentációját, azonban a középiskolásoknak összeállított tankönyveiben több színes festékes képét is közölte, azokban ajánlotta és szorgalmazta felújításukat és továbbörökítésüket.²⁹ A székely házról készített könyvében viszont megint nem foglalkozott különösebben a lakásokat díszítő festékesekkel.³⁰

Nemrég Szöcsné Gazda Enikő jegyezte meg, hogy a Malonyay Dezső által szerkesztett népművészeti szintézis is³¹ „elégé elsiklott e szőttesfajta fölött, helyi változatainak dokumentálását kevésbé tartotta fontosnak a hímzéseknél.”³² Szintén ő emelte ki, hogy László Ferenc és Roediger Lajos, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum igazgatója és muzeológusa még 1913-ban felfigyelt a székelyföldi gyapjúszőttek sorában a festékesekre, melyekből pár nagyon értékes példányt meg is vásároltak az intézmény számára.³³ Roediger Lajos terepkutatásai során színezett rajzokat is készített a legrégebbi, legjellegzetesebb kászontízi festékesekről.³⁴ Kutatásai beszámolójában arra is figyelmeztetett, hogy ez a szőttstípus már akkor a teljes eltűnés határára jutott, „azok jó része immár külföldi múzeumokban szolgál díszítményi előmintául.” Éppen ezért fontos feladatnak vélte a régi gyapjúszőtési technikák rögzítését és a régi szőttstípusok pontos dokumentálását rajzok, fényképek segítségével.³⁵

A székely festékesek első szakszerű leírását és elemzését Viski Károlynak köszönhetjük, aki terepmunkája során azt tapasztalta, hogy a székelyföldi családok körében a 20. század első évtizedeiben még széles körben elterjedt volt a házi fonás és szövés. „A gyapjúszőttemények között azonban külön figyelmet érdemelnek az úgynevezett *festékesek*, ezek a pokróc- és takarófélék, amelyek józanul megmaradtak a szövészek adta lehetőségek határain belül. Egészen más tehát, mint a balkáni jellegű hasonló szőttemények ama csoportja, amely török (arab, perzsa) csomózott szőnyegek ornamentikáját, tehát

²² LŐRINCZ Etel 2005, 10, 23.

²³ KÓS Károly, Dr. – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő 1981, 178, 440.

²⁴ SZENTIMREI Judit 1958, 9.

²⁵ Uo., 7.

²⁶ FEJŐS Zoltán (szerk.) 2006.

²⁷ Uo., 223–224.

²⁸ FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 46–48.

²⁹ HUSZKA József 1902–1904; Lásd FEJŐS Zoltán (szerk.) 2006, 30; VEREBÉLYI Kincső 2019, 137.

³⁰ HUSZKA József 1895.

³¹ MALONYAY Dezső (szerk.) 1909.

³² ROEDIGER Lajos 2012, 16.

³³ Uo., 37–38.

³⁴ Uo., 105–107.

³⁵ Uo., 16.

megint egészen más technikáét erőlteti a szövőszékre. A székely festékesek ezektől színeik szerénységével is különböznek, s általában három-négy színnel vannak előállítva. A magyar népművészet területén sehol sem maradt fenn annyi, az egész szövő emberiséggel közös primitív ornamentumkincs, mint éppen ezekben a szőtteményekben. Keleti hatást látunk – mait vagy régít, ki tudná megmondani – vörös alapszínekben s körülkeretelt zárt formájukban. Erre mutat el nem aprózott, nagyvonalú geometriájuk is.³⁶

Viski Károly azt feltételezte, hogy az erdélyi szász városokban működő takácsok is hatást gyakorolhattak a székely szőttesekre, melyeket, elsősorban sajátos díszítményeik alapján, a szomszédos kelet-európai népeknél élő változataikkal rokonított. Megemlítette, hogy a festett gyapjúból szőtt szőnyegek előfordulnak a moldvai és a bukovinai székelyeknél, csángóknál, az erdélyi románoknál, valamint a dobudzsai törökök, ukránok, oroszok és bolgárok házaiban, tehát Székelyföldön kívül Kelet-Európában széles területen. Elsősorban a szövés technikáival és eszközeivel magyarázta, hogy mértánias díszítményekben nagyon sok azonos vonás található. Kiemelte, hogy a Közel-Keleten, Törökországban és romániai területeken népszerű virágos és alakos díszítmények nem lépték át a Kárpátok gerinceit, nem honosodtak meg Erdélyben, miközben a dobudzsai, krími és a szilisztriai népeknél napjainkig népszerűek.³⁷

Az első monografikus igényű összefoglalást Szentimrei Judit (1921–2015) készítette a székely festékesekről, aki már gyermekfejjel megismerte a kalotaszegi, gyergyói és csíki asszonyok szövással kapcsolatos tudását, mintakincsét, majd később tanulmányutakat, terepkutatásokat folytatott hazai magyar és román tájegységekben, különböző romániai és külföldi múzeumokban, intézetekben.³⁸ Összegzésében kiemelte, hogy a székely festékesekhez hasonló, mértani motívumokkal ékesített gyapjúszőnyegek előfordultak a hegyesebb vidékeken élő máramarosi, mócvidéki, naszódi, fogarasi, hunyadi, bánási településekben, valamint a Brassó környéki szász falvakban is. Használták Délkelet-Európa népei (bolgárok, dobudzsai törökök, bánási szerbek), valamint ukránok, oroszok és finnek is. Habár a szövés alapvető technikája a különböző régiókban, országokban azonos motívumok kialakítását tette lehetővé, díszítményeik, színhasználatuk és szerkezetük számos keleti hatást őrzött meg. Szentimrei Judit kihangsúlyozta, hogy Közép- és Kis-Ázsiában a csomózott szőnyegek mellett egyszerűbb színes takaró-

kat (kilim) is készítettek. Azonban a keleti népeknél a láncszalakat a különböző színek találkozásánál általában nem kapcsolták össze, így a gyapjúszőnyegek apró nyílásain a napfény átszűrődhetett. Elsősorban az oszmán-török expanzió eredményeként és a kereskedelem hatására a keleti csomózott és szőtt szőnyegek rendre elterjedtek egész Európában, azonban elsősorban annak délkeleti részében váltak igazán népszerűekké.³⁹

Szentimrei Judit összegző tanulmányában azt is kiemelte, hogy mivel a székely festékeseken a különböző színek találkozásánál a szalakat egy láncfonalra aggatták, azoknak kontúrvonalai elmosódottabbak, a színek találkozása pedig észrevétlenebb. Továbbá azt is megjegyezte, hogy viszonylag kevés szín jelenik meg felületükön, leggyakrabban a rozsdabarna, zöldes okker, sötét poroszkék és a nyers fehér mintázatok fordultak elő, a festékek előállítására pedig régebben elsősorban növényeket használtak.⁴⁰ „A kászoni festékeseknél általában hiányzik a keleti szőnyegekre jellemző egységes keretmegoldás. A két végét minden esetben egyszerű színes csíkkal vagy díszítő sossal zárják. A középen összevarrt vonal mentén a geometrikus díszítmények szimmetrikusan helyezkednek el.”⁴¹

Fülöp Hajnalka és Lackner Mónika nemrég arra figyelmeztetett, hogy a gyapjúból szőtt színes szőnyegek szerte a nagyvilágban (a Közel-Keleten, Amerikában, a Skandináv-félszigeten, a Balkánon, Kelet-Európában) előfordulnak, nagyjából azonos a szövési technikájuk és motívumrendszerük. „A kilimtechnika olyan szövésmód, melyben a láncfonal a felületen egyáltalán nem látható. Általában a szövetek mindkét oldala egyforma, ugyanúgy használható. A különböző színű vetülékfonalak összekapcsolásának több típusa is ismert.” A *kilim* megnevezés a román és a szerb nyelvben török eredetű, az arab 'szőnyeg' jelentésű szó átvétele.⁴²

A keleti szőnyegek eredetéről, gyártásáról, színezékéről, mintázataról, területi (Perzsia, Törökország, Közép-Ázsia, Kaukázus, India és Pakisztán, Kína, Kelet-Turkesztán, Tibet, Észak-Afrika, Balkán) változatairól nemrég jelent meg magyar nyelven is Murray L. Eiland és Murray III. Eiland összefoglalása, gazdagon illusztrálva rajzokkal és képekkel. A szerzők kiemelték, hogy a szövött szőnyegek (kilim) időben megelőzheték a nem csomózott változataikat. A különböző színű minták függőleges találkozásánál gyakran (Észak-Afrika nyugati felében, a Balkánon, Közel-Keleten és egészen Kínáig) meghagyják a hézagot (slicc), máskor pedig egy láncszálon fordulnak

³⁶ VISKI Károly 1929, 432–433.

³⁷ VISKI Károly 1928; Uő 1929.

³⁸ SZENTIMREI Judit 1958. Újabb kiadását lásd ARDAI Ildikó 2017.

³⁹ SZENTIMREI Judit 1958, 5–6.

⁴⁰ Uo., 11.

⁴¹ SZENTIMREI Judit 1972, 186.

⁴² FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 12.

vissza a szomszédos, eltérő színű vízszintes fonalak. Azonban vannak olyan vidékek (pl. Irán, Olténia) is, ahol a vetüléket nem merőlegesen, hanem ívesen szőtték bele a szőnyegbe, segítségével pedig íves vonalú hatást értek el.⁴³

Szintén ők fogalmazták meg, hogy a Balkánon, ahol a török uralom egészen a 19. század végéig tartott, s ugyanott napjainkig jelentős török, muzulmán közösségek élnek, olyan textilörökséget őriztek meg, mely szervesen integrálta az ázsiai és az európai kultúrát, művészetet. A térségben egészen napjainkig képzőművészeti csomózott és szőtt kilimeket. Ráműtettek arra is, hogy a mai Románia területén a különböző régiókban (Olténiában, Moldvában, Máramarosban, Erdélyben, Dobruzsában és Bánátban) eltérő, különböző szerkezetű, színezésű és mintázatú kilimeket szőtték. Az Oláhország „olténiai régiójából származó, mozgalmas és realisztikus rajzú virágmintás, ember- és állatalakos kilimek talán a legkülönösebbek egész Romániában. Különösen mutatóssá teszi a mintázatot az ívelt vetülék használata, amely a szenné kilimeken a legrutinosabb. A vetülékek nem merőlegesek a láncfonalakra, hanem azokkal különböző szöveget zárnak be, aminek eredményeképpen slicc nélküli, ívelt vonalvezetésű rajzolat alakul ki.”⁴⁴ A moldvai és a besszarábiai kilimékkel kapcsolatban azt állapították meg, hogy azoknak szokatlanabb színviláguk van, mivel ott rendszerint több zöldet és feketét használnak, mint máshol a Balkánon. A máramarosi szőnyegekkel kapcsolatban pedig azt emelték ki, hogy ott gyakoribb a kenderből előállított láncfonal, s ritkábban fordulnak elő azokon slicces megoldások, tehát a színek határán a különböző színű gyapjúfonalak rendszerint egy közös láncfonalon fordulnak vissza. A Dobruzsában előállított kilimek kromatikája, a szerzők szerint, nagyon közel áll a törökországi szőttetek színhasználatához.⁴⁵ A szerzők azonban meg sem említették az ország földrajzi központjában előállított székely festékeseket.

Viski Károly emelte ki, hogy a székely gyapjúszőnyeget rendszerint házilag festett (vörös, kék, sárga, fehér) gyapjúfonalból szőtték, melynek csak láncfonala volt kender. Mivel a Székelyföldön általában keskenyebb szövésűeket használtak a festékesek elkészítésére, azokat rendszerint két részarányos darabból, két szélből varrták össze kendercérnával. Ornamentikájukkal kapcsolatban pedig azt hangsúlyozta, hogy a székely festékesek geometrikus díszítőelemei az európai díszítőművészet legrégebbi rétegéhez tartoznak. A székely festékesek jellegzetes mértani ornamensei mellett sajátos szerkezetüket is

kiemelte. „Más a színek elosztása, az alkotó elemek világos, nem zsúfolt rendje, hangsúlyozása; soha sincs benne olyan díszítőelem-labirintus, mint a török–arab hatású szerb (torontáli), dalmát s részben oláh hasonló munkákban, s nincsenek benne virágelemek, mint a török (perza) hatású romániai, rutén stb. szőnyegekben. Talán régi vagy újkori török (perza) hatás hímmel való körülkeretezésük, körülrojtásuk és vörös alapszínük. Az elmondottak alapján székely festékeseket népművészetünk legrégebb emlékei között kell számontartanunk.”⁴⁶

Vámszer Géza is úgy vélte, hogy a székely festékesek jellegzetes színhasználatában (pl. vöröses alapszín) nyilvánvaló a keleti hatás. Továbbá kiemelte, hogy a román szőnyegek mintakincse gazdagabb, változatosabb, ugyanakkor zsúfoltabb szerkezettel rendelkeznek, színhasználatuk pedig élénkebb és sokszor tarkább, mint a székelyföldi változatoké. „A székely festékes egyszerű rajza és szerény színezése arra utal, hogy a fejlődése egy kezdetlegesebb fokán valamikor megakadt.” Továbbá megjegyezte: „A moldvai és havasalföldi szőnyegek zömén ugyanis a keleti csomózott szőnyegek hatására nagyrészt görbe vonalú síkdíszítőelemeket és félig természetű, félig stilizált virág- és levélmintákat találunk. Sokkal közelebb áll viszont a székely festékeshez a román szőnyegek közül a máramarosi, a naszódai, a szebeni és a Hunyad-vidéki a maga egyszerűbb mértani díszével.”⁴⁷ Fél Edit a székely-magyar festékeseket a következőképpen jellemezte, kontextualizálta: „A székely szőnyegek egyszerű elemeket használnak, világos erőteljes kompozícióikkal, sajátos színeikkel válnak ki a szomszédos tájak szőnyegféleségei közül.”

Csíkszeredai tanárkodása idején, 1930–1940 között Vámszer Géza több mint száz festékes mintát rajzolt le. Összegzésében megállapította, hogy legjellegzetesebb díszítőelemeik a következők: csík, kocka (négyzet, rombusz), (egyenes, ferde) láb, (lépcsős, lábas vagy szarufás, ferde, késnyelves) csillag, rákos, (lépcsős, lábas, ferde lábas, késnyelves) koszorús, szőlőlevél, farkasfogas szalagdísz, rojt. Ugyanakkor alapvető díszítőelemeik és szerkezetük alapján a festékeseknek kilenc nagyobb csoportját különítette el: 1. csíkos (néhány szalagban farkasfogas dísz), 2. villámos farkasfogas, 3. csupa koszorús, 4. egykoszorús (a központi minta két szélén szalagdíszek és csíkok), 5. több koszorús, 6. két négyoldalas keret, közepén egy koszorúval, a két végén tarka csíkokkal, 7. egy négyoldalas keret, benne egy koszorú, keskenyebb oldalát pedig tarka csíkok zárják, 8. több keretes dísz és tarka csíkok, 9. különleges beosztású, imaszőnyegek-

⁴³ Ifj. MURRAY, L. Eiland – MURRAY, III. Eiland 2004, 38–40.

⁴⁴ Uo., 352.

⁴⁵ Uo., 352–353.

⁴⁶ VISKI Károly 1928; Uő 1941, 317–319.

⁴⁷ VÁMSZER Géza 1977, 39.

re emlékeztető variánsok.⁴⁸ Kiemeljük, hogy Vámszer Géza terepgyűjtései során lejegyezte a leggyakoribb színek (sárga, vörös, kék, fehér, barna, fekete, zöld) előállításának alapanyagait és technikáit is.⁴⁹

Szentimrei Judit a „burjános” festékesek sorában szerkezeti szempontból négy jelentősebb csoportot különített el: *soros* (egyszerű csíkos, fogas, aggattott és rakott soros), *rakott* (sakktáblás, vízfolyásos, gyertyás, koszorús, szarufás, farkasfogas, késnyelves, lábujjkás), *rózsás* vagy *csillagos* (rakott, sűrű, nagy és kis rózsás), *asztalfedél* (apró csillagos, apró csillagos és szarufás).⁵⁰

Demény István Pál állapította meg, hogy a székely festékesek díszítményei között nem találjuk a szomszédos román szőnyegek gazdag növényi, zoomorf és antropomorf jellegű ornamenseit. Habár a növényi, különösen florális motívumok már a reneszánsz korától kezdődően népszerűek és elterjedtek voltak a magyarság népi díszítőművészetében, azoknak hiánya a székelyföldi gyapjúszőnyegeken azt sugallja, hogy a festékesek jellegzetes régies, geometrikus motívumai valószínűleg még a reneszánsz előtti időkből származnak.⁵¹

Lackner Mónika emelte ki, hogy a székely festékeseket a többi erdélyi szőttes gyapjútakarótól (csergétől, pokróctól) éppen nagyobb fokú megszerkesztettségük különböztette meg. Mivel alapvető kompozícióik végül is a nagyon gondosan, pontosan egymás mellé helyezett, összeillesztett két szélből jöttek létre, alkotóiknak már a szövés elkezdése előtt tudatosan át kellett gondolniuk és következetesen be kellett tartaniuk a szőnyeg szerkezetét, mintasorait, léptékét és méreteit.⁵²

Demény István Pál motívumaikkal, szerkezetükkel kapcsolatban fogalmazta meg, hogy a székely festékesek legrégebbi mintáik közé tartoznak a soros motívumok, melyek később kiszorultak a szőnyegek szélére, ahol azonban keretbe foglalták a kompozíciók közepére helyezett rombuszokat és hatszögeket. A székely festékesek legjellegzetesebb motívumainak, elsősorban népi elnevezéseik alapján, a csíkokat, azok csoportját, valamint a fogas és pontsorokat, garádcsokat, szarufákat, halakat, rákokat, ráklábasokat, fésűfogakat és kígyókat tartotta. A szőnyegeken tehát elsősorban lépcsős, gyertyás, késnyelves és hegyes-csillagos rombuszokat, valamint azokból megformált hatszögeket találunk. „A székely szőnyegek kompozíciói lehetnek nyíltak vagy zártak, de mindig szimmetrikus szerkesztésűek. (...) A festékeseken gyakori

a középponti motívumos kompozíció, amelyen egy nagy rombusz négy oldalánál négy kisebb helyezkedik el, a román szőnyegek közül jóformán csak a bánátiakon található meg, s a román szakirodalom bánáti sajátosságnak tartja.”⁵³ A nyolcágú csillag, mely Európában és Ázsiában, valamint román szomszédainknál széles körben elterjedt, nem fordul elő a székely festékeseken. Demény István Pál figyelemre méltónak találta azt is, hogy a festékes motívumok egy része (halas, ráklábas, kígyós) elsősorban vízi világgal, tehát egyfajta alvilággal van kapcsolatban. Ha pedig a szőnyegek központjában lévő rombuszokat alapvető Föld-szimbólumnak tartjuk, akkor az azt körülvevő halakat, rákokat végül is egy óriási kék tengerben képzelhetjük el. Véleménye szerint a festékesek nagyon archaikus világképet és világábrázolást öröztek meg.⁵⁴

Lackner Mónika terepen és múzeumokban végzett kutatásai alapján fogalmazta meg, hogy a székely festékesek kompozícióit sok esetben a szőnyeg felületének hármastagolása jellemzi: például a széleken rendszerint a központi főmotívum kicsinyített változatát ismétlik meg (így a *gyertyás-rózsás* minták esetében). A szélmotívumok más példányokon jóval alárendeltebb funkciót töltenek be, ennek eredményeképpen a központi motívum jóval hangsúlyosabban emelkedik ki (például a *gyertyás-nagycsillagos* minta esetében). Azonban előfordulnak olyan kompozíciók is, amikor a szélmotívumok teljesen hiányoznak, s a szőnyegek középmezőit rendszerint három nagyobb méretű *csillag* tagolja, díszíti. Készítettek olyan *barackmagos* vagy *sűrűrózsás* festékeseket is, amelyeken csak egy kis mintaegység (*nagyrózsás*) jelenik meg a szőnyeg egész felületén. „A leginkább megkomponált kötött térbeosztású darabok az ún. *asztalfedél* festékesek, melyek keretes szerkezetükkel a keleti szőnyeget idézik, ez a típus igen elterjedtnek tűnik.”⁵⁵

*

A székelyföldi magyar falvak sajátos természeti adottságai, a környezetükben lévő hatalmas havasi legelők évszázadokon át sajátos állattartást, azon belül juhászatot alakított ki. Állataikat tavasztól őszig rendszerint havasi legelőkön tartották, majd télen a völgyes falvakban, a nyár idején készített szénával takarmányozták.⁵⁶ A székely famíliák egészen a 20. század közepéig háztartásaik megtervezésében és vezetésében rendszerint önellátásra törekedtek, melynek organikus részét alkotta a kisebb léptékű

⁴⁸ Uo., 46–49.

⁴⁹ Uo., 49–53.

⁵⁰ SZENTIMREI Judit 1958, 14.

⁵¹ DEMÉNY István Pál 1980, 33–34.

⁵² LACKNER Mónika 1998, 204.

⁵³ DEMÉNY István Pál 1980, 33.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ LACKNER Mónika 1998, 205.

⁵⁶ FÖLDES László 1982.

juhartás, a gyapjú családi keretekben való feldolgozása, majd abból különböző viseleti darabok és lakástextilek elkészítése. A gyapjút asszonyok fésülték és fonták, majd abból helyi specialistákkal, szövőasszonyokkal készítették festékeseket. Erdély területén több falu és vidék (pl. Kászonok, Szaplonca) gyapjúfeldolgozásra és szövésre szakosodott.⁵⁷ Megjegyezzük, hogy a bukovinai székely falvakban a második világháború kezdetéig, a moldvai székelyes csángó magyar közösségekben pedig egészen a 20. század végéig a lakásokat gyapjúból szőtt színes szőnyegekkel (lécserekkel) díszítették. Kiemeljük, hogy mindkét keleti magyar népcsoportnál régies minták és szerkezetek maradtak fenn, ugyanakkor szín- és motívumhasználatukat módosították a szomszédságukban élő többségek is.⁵⁸

Az írott források (inventáriumok, hozománylevelek) és a fennmaradt datált példányok azt tükrözik, hogy az erdélyi, székelyföldi festékesek a 17. század során még elsősorban csak a vagyonosabb famíliák és egyházak birtokában voltak. Rendszerint egy-egy család szépérzékét, gazdagságát és kiemelt státuszát reprezentálták. Ugyanazok a dokumentumok azt is bizonyítják, hogy a 19. század idején a székelyföldi falvakban már általánosan elterjedtek voltak földműves családok otthonaiban is, de a kiegyezést követő iparosítás, vasútépítés, munkamigráció, valamint „az olcsó ipari termékek elterjedése a szőnyegszővést háttérbe szorította.”⁵⁹ Az etnográfiai és a levéltári kutatások azt jelzik, hogy a festékesek előfordulási területe időben egyre szűkült, elsősorban a polgárosodás, migráció és a modernizáció hatására, végül pedig csak az elzártabb, konzervatívabb, tehát a korábbi hagyományaihoz jobban ragaszkodó vidékekre, falvakra szorult vissza.

Vámszer Géza is kihangsúlyozta, hogy a székelyföldi festékeseket egészen a 19. század utolsó évtizedéig évszázadokon át nemzedékről nemzedékre áthagyományozott motívumok, szerkezetek, technikák és eszközök segítségével, alapján készítették, majd a 20. század első felében a polgárosodás, az iparosítás kibontakozása, valamint a városi lakáskultúra mintáinak elterjedése után a legtöbb erdélyi, székelyföldi vidéken hirtelen eltűntek.⁶⁰

Ezt a folyamatot Szentimrei Judit szerint messzemenően elősegítette Órománia és Erdély nagyobb városaiba, valamint az Amerikába irányuló migráció. Akik onnan hazatértek, már teljesen megváltozott

urbánus életmintákkal érkeztek vissza szülőföldjükre, ugyanakkor pedig a gyapjúból szőtt festékes szőnyeget teljesen kiszorították a gyárakban előállított divatos lakástextiliák.⁶¹

Szőcsné Gazda Enikő elsősorban háromszéki hozománylevelek segítségével dokumentálta, hogy a gyapjúból szőtt színes *festékesek* a 19. század végére szinte teljesen eltűntek a térségből, már csak azoknak a menyasszonyoknak az inventáriumában bukkantak fel, akik korábbi, régebbi hozományokat, darabokat is örököltek.⁶² Ugyanő pontosan bemutatta azt is, hogy a királyföldi textilipari központok (pl. Brassó, Segesvár, Nagyszeben) termékei (pl. posztó, selyem, flanel) viszonylag olcsón és nagy mennyiségben eljutottak a székelyföldi falvakba is, messzemenően kielégítették az ott élő magyar családok szükségleteit.⁶³

Nem véletlen, hogy az első rendszeresebb, tudatosabb néprajzi kutatások a 20. század első felében már csak elsősorban Csíokban, valamint szóróványosan Háromszéken és Udvarhelyszéken találták meg, írták le régebbi, hagyományos anyagokból és technikákkal készített, növényi festőszerekkel színezett változataikat. Azonban a 20. század során újabb, gyárakban előállított festékek is megjelentek, melyek végül is teljesen kiszorították a korábbi tompább, finomabb színhasználatú festékeseket, helyettük pedig egyre ríkítóbb, nyersebb színű szőnyegek terjedtek el, váltak népszerűkké.⁶⁴

Fülöp Hajnalka, Lackner Mónika és Szőcsné Gazda Enikő emelte ki, hogy a magyar elit tagjai már a 19. század végén a szegényebb, leszakadt vidékek, közösségek felzárkóztatásának egyik lehetőségét a hagyományos falusi szövés felélesztésében, korszerűsítésében, háziiparrá való fejlesztésében látták megvalósíthatónak. A szöttek ősi mintáiban és technikáiban voltaképp olyan lehetőséget láttak, melynek segítségével nemcsak a jobb megélhetést, hanem a nemzeti jellegétől egyre eltávolodó városi kultúra ellenpontozásaként, a magyar nemzeti stílusú művészet megalapozását, megszerkesztését is megvalósíthatják. A dualista korszak magyar kultúrpolitikusai, elsősorban központi és helyi források segítségével, már az 1880-as években arra törekedtek, hogy megújítsák a máramarosi román, torontáli szerb és a csíki székely-magyar festékeseket.⁶⁵

Szőcsné Gazda Enikő szakszerű etnográfiai kutatások alapján hangsúlyozta, hogy a festékes gyap-

⁵⁷ FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 7; SALLÓ Szilárd 2018.

⁵⁸ LŐRINCZ Erel 2005; SZENTIMREI Judit 1981, 228–233.

⁵⁹ FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 19.

⁶⁰ VÁMSZER Géza 1977, 53.

⁶¹ SZENTIMREI Judit 1958, 9.

⁶² SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2015, 189.

⁶³ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2018, 187.

⁶⁴ VÁMSZER Géza 1977, 53.

⁶⁵ FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 5–6; SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2014, 250; Uő 2018.

júszőnyegek a 19. század második felében már kimondottan székely jelképekké váltak, felújításukat pedig tudatosan szorgalmazta a korszak elit rétege. Céljaik elérésére különböző országos és regionális kiállításokon mutatták be a székely festékesek sajátos reprezentatív darabjait, s csakhamar megszervezték a hagyományos szövés oktatását is. A Csíkmegyei Szövészeti Tanműhelyben az 1880-as években több mint 64 lány sajátította el a csíki szőnyegek elkészítésének technikáit, módoszatait.⁶⁶ A Vármegye által még az 1870-es évek elején alapított csíkszeredai iskola legsikeresebb végzettjeinek rendszerint szövőszékeket is adományoztak, termékeiket pedig állami támogatással forgalmazták. A Polgári Leányiskola mellett alapított tanműhely 1882–1887 között működött, azalatt számos kiállításon díjazták az ott készített szőnyegeket.⁶⁷

Ezek a törekvések szervesen összekapcsolódtak a 19. század végén kibontakozott női emancipációs mozgalmakkal is, melyek kimondottan arra törekedtek, hogy az asszonyokat egyre fokozottabban bevonják, integrálják a gazdasági, társadalmi, oktatási és művelődési életbe. Képzésükre olyan speciális iskolákat alapítottak, melyekben a fiatal lányoknak elsősorban hímzést, varrást és szövést tanítottak abból a célból, hogy az ott megszerzett tudás birtokában becsületes munkával saját jövedelemhez juthassanak.⁶⁸ A székelyföldi háziipar fejlesztését számos egyesület (pl. Székely Háziipar és Ipari Oktatást Fejlesztő Egyesület, Székely Mívelődési és Közgazdasági Egyesület) támogatta, különböző oktatási formák, intézmények alapítását is felkarolta: pl. Kézdivásárhelyt 1876-ban műfaragó műhelyt, Sepsiszentgyörgyön 1880-ban Női Ipariskolát létesítettek. Szócsné Gazda Enikő kutatásaiból ismerjük, hogy a szervezők az oktatás színvonalának emelésére a legkiválóbb rajztanárokat alkalmazták, például Huszka Józsefet 1879-ben, aki saját terepgyűjtéseinek dokumentációs anyagát adta diákjainak kezébe. Az oktatásban elsősorban a kézműves és kereskedő, valamint értelmiségi és földműves családok gyermekei vettek részt, akik Erdély különböző vidékeiről érkeztek.⁶⁹

A nemzeti jellegű háziipari mozgalmat elsősorban regionális, országos és nemzetközi kiállításokon (Bécs, 1873; Budapest, 1885) népszerűsítették. Például a dualista Magyarország Országos Nőiparegylete 1881-ben olyan kiállítást szervezett, melynek keretében 4500 alkotó összesen negyvenezer háziipari

tárgyat állították ki. A kor elitjének az volt a bevallott célja, hogy a nők a mezőgazdasági munkák szünetében olyan tevékenységet is folytathassanak, mellyel jelentős mértékben kiegészíthetik az agráriumból származó jövedelmeiket, s elkerülhetik családjaik elszegényedését.⁷⁰ Szócsné Gazda Enikő figyelmeztetett arra, hogy a fővárosban megszervezett országos kiállításokra legtöbbször már olyan „átértékelődött” viseleteket vittek, melyek jelképes tárgyakként elsősorban regionális (kalotaszegi, torockói, székelyföldi) identitást fejeztek ki, s legtöbbször az értelmiségi réteg alkalmi, ünnepi ruháivá váltak. Ugyanezt fejezték ki az ott bemutatott szőttesek is.⁷¹

A helyi ipartestületek és iparkamarák a 19–20. századok fordulóján központi támogatások segítségével olyan szövőiskolákat (pl. Segesváron) alapítottak, és olyan szövőtanfolyamokat kezdeményeztek vidéki városokban (pl. Székelykeresztúron), melyek korábban is meglévő helyi hagyományokra támaszkodtak. A Sepsiszentgyörgyön felállított tanműhely később még a városban elindított szövőgyárat is ellátta szakképzett munkaerővel. Azonban a legtöbb korabeli kezdeményezés nem vált ipari jellegű és méretű vállalkozássá, mivel sok helyen továbbra is megtartották korábbi kézi szövőszékeiket, sokan annak egy korszerűsített, rendszerint szélesebb változatát használták.⁷² Szócsné Gazda Enikő mutatott rá, hogy az 1905–1906-ban kibontakozó Tulipán-mozgalom elsősorban a hazai háziipari termékek vásárlását támogatta és tudatosította.⁷³

Vámszer Géza terepkutatásai során azt tapasztalta, hogy a magyar szecesszió korában kibontakozott magyar nemzeti, művészeti mozgalmak és törekvések fokozatosan átalakították, kisebb-nagyobb mértékben módosították a székely festékesek korábbi színvilágát és motívumanyagát is, mivel a polgári ízlés hatására több új, virágmintás (főként rózsás), nyersebb, rikítóbb színű festékes is megjelent.⁷⁴ Ugyanakkor a legtöbb csíki faluban fokozatosan leszűkült a szőnyegek korábbi mintaanyaga, s a gyári festékszerrek hatására pedig fokozottan kiszínesedtek.⁷⁵

Szentimrei Judit és Fülöp Hajnalka mutatott rá, hogy a Csíktusnádon 1902-ben megszervezett Székely Kongresszus hatására a különböző polgári körök, elit csoportok is immár szélesebb körben felfigyeltek a székelyföldi háziipar termékeire, azok sorában pedig a festékesekre. Az első világháborút megelőző békeidőkben már nemcsak Csíkbán,

⁶⁶ SZÓCSNÉ GAZDA Enikő 2018.

⁶⁷ FÜLÖP Hajnalka 2012, 316.

⁶⁸ FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 13; SZÓCSNÉ GAZDA Enikő 2017.

⁶⁹ SZÓCSNÉ GAZDA Enikő 2017.

⁷⁰ FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 13; SZÓCS-

NÉ GAZDA Enikő 2018.

⁷¹ SZÓCSNÉ GAZDA Enikő 2002, 204.

⁷² FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 14–15.

⁷³ SZÓCSNÉ GAZDA Enikő 2018.

⁷⁴ VÁMSZER Géza 1977, 53.

⁷⁵ FARKAS Irén 1998, 245.

hanem Udvarhelyszéken és Háromszéken is igyekeztek feléleszteni a székelyföldi festékesek szövését, elsősorban az elit által kiválasztott minták segítségével.⁷⁶

A régi román világban az erdélyi magyar nemesek és értelmiségiek kezdeményezésére tudatosan felélesztették Csíkban, Gyergyóban és Udvarhelyszéken a régi festési technikákat, motívumokat, színhasználatot és szerkezeteket.⁷⁷ Vámszer Géza, Domokos Pál Péter és Nagy Imre az első világháborút követő évtizedekben előbb terepkutatásokat végzett csíkszéki falvakban, majd az összegyűjtött szőnyeget 1929-ben, 1930-ban és 1931-ben Csíksomlyón állította ki, hatalmas népművészeti kiállítás keretében.⁷⁸ A szöttesmozgalom hatására 1930-ban újjáalakult a Csíki Múzeum- és Kultúregylet, majd az 1929-es kiállítás végén a tárlaton bemutatott tárgyak szinte felét az akkor megalakított múzeumnak adományozták, később azokat Vámszer Géza újabb tárgyakkal gyarapította, melyekből végül is Csíksomlyón állandó néprajzi kiállítást rendeztek.⁷⁹ A Csíki Székely Múzeum napjainkban 47 festéket őriz. Sajnos, a Domokos Pál Péter, Nagy Imre és Vámszer Géza által összegyűjtött régi csíki szöttesek nagyobb része a háborús évek forгатagában eltűnt.⁸⁰

A csíki értelmiségiek kezdeményezésére azonban olyan szöttesmozgalom bontakozott ki a két világháború közötti évtizedekben, melynek etnikai funkciói és jelentései már akkor egyértelműek voltak. Továbbá, Domokos Pál Péter kezdeményezésére olyan *szöttesbálok*at szerveztek, ahová csak szöttes székely ruhában lehetett belépni. Az *Ezer székely leány mozgalom* keretében pedig tudatosan arra törekedtek, hogy minden falu ruházata elkülönüljön, legalább színezésében, csíkozásában, szerkezetében a szomszédokétól. Ezekkel a kezdeményezésekkel párhuzamosan Csíkban újra fellendült a festékesek szövése is. Különösen Nagy Imre, a korszak elismert székely festője próbált az alkotóknak, szövőasszonyoknak korszerűbb mintákat is nyújtani. Amikor 1929-ben Sepsiszentgyörgyön nagyszabású kiállítást szerveztek a Székely Nemzeti Múzeum megalapításának ötvenedik évfordulóján, számos olyan székely, csíki festéket is megjelentettek az ünnepi tárlaton, melyek még őrizték a régi szőnyegek korábbi kromatikáját, szerkezetét és motívumait.⁸¹

Szöcsné Gazda Enikő emelte ki a székelyföldi szöttesmozgalommal kapcsolatban, hogy a régióban

élő elit tagjai az 1930-as években egyre jobban kibontakozó világválság idején a régi szöttesek és falusi viseletek készítésével, felújításával, publikus terekben megszervezett egyházi, kulturális rendezvényeken való bemutatásával, felvonultatásával elsősorban a regionális (székelyföldi) és a magyar nemzeti identitás hatékony, látványos reprezentációját, a kisebbségi magyarság még erősebb kohézióját szándékoztak megvalósítani, másodsorban pedig a nehéz helyzetben élő falusi családok megsegítését is el akarták érni azáltal, hogy a szövőasszonyokat otthon előállított portékáik árusításával újabb keresethez juttatták.⁸² Az első világháborút követő évtizedekben, elsősorban a gazdasági válság, tehát az elszegényedés idején, készítésük újra fellendült, de a korábbi színhasználathoz képest már jóval harsányabb, rikítóbb színek honosodtak meg, eladásra pedig teljes *garnitúrákat* (ágy- és asztalterítőt, falvédőt) is szöttek.⁸³

Az 1920-as évek második felében a háromszéki magyar elit tagjai, a „békebeli idők” mozgalomához hasonlóan, alapvető célként fogalmazták meg a szöttesek és varrottasok felújítását, kiállításokon való bemutatását. A székely szöttesek készítését Háromszéken a sepsiszentgyörgyi szövőgyár is felkarolta. Az orbaiszéki Zabolán gróf Mikes Árminné Bethlen Klementina alapított fonóüzemet a *Hosszakban*, továbbá portékáiról messze földön híres posztószövődét a kastély szomszédságában. Mivel Domokos Pál Péter 1931-ben a kézdivásárhelyi tanítóképző tanára lett, jelentős szerepet játszott abban, hogy a szöttesmozgalom Felső-Háromszéken is látványosan kibontakozott. Ugyanakkor Roediger Lajos, a Székely Nemzeti Múzeum mindenese, szakszerű terepkutatásai során autentikus szötteseket és viseleteket gyűjtött össze, majd azokat mintaként ajánlotta az alkotóknak, ezáltal is biztosította a mozgalom hitelességét és eredményességét.⁸⁴ A kovásznai református nőszövetség 1927-ben, a sepsiszentgyörgyi római katolikus Oltáregylet tagjai pedig 1929-ben kezdeményeztek népművészeti kiállításokat.⁸⁵ Az 1930-as években Kernné Bibó Erzsébet, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium tanára, egyben a Székely Nemzeti Múzeum múzeumőre játszott meghatározó szerepet abban, hogy a szöttesmozgalomba Háromszéken is egyre nagyobb csoportok kapcsolódtak be. Felhívásaiban kezdeményezte a régi szöttesminták összegyűjtését és azok újraélesztését.⁸⁶

⁷⁶ SZENTIMREI Judit 1972, 186; FÜLÖP Hajnalka 2012, 318.

⁷⁷ SZENTIMREI Judit 1958, 17; FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 19.

⁷⁸ Lásd FARKAS Irén 1998, 246; BENEDEK Éva 1996; FÜLÖP Hajnalka 2012, 319.

⁷⁹ FÜLÖP Hajnalka 2012, 319.

⁸⁰ FARKAS Irén 1998, 246; BENEDEK Éva 1996.

⁸¹ SZÖCSNÉ GAZDA Enikő 2002, 204–205; FÜLÖP Hajnalka 2012, 319.

⁸² SZÖCSNÉ GAZDA Enikő 2014, 248–249.

⁸³ SZENTIMREI Judit 1958, 17; Uő 1972, 186–187.

⁸⁴ SZÖCSNÉ GAZDA Enikő 2014, 253.

⁸⁵ Uo., 251–252.

⁸⁶ Uo., 254–256.

Mivel az 1920-as impériumváltás után Székelyföldön is szigorúan tiltották és büntették a magyar nemzeti szimbólumok használatát, a festékesek, a magyar és a székely ruhák kiállítása, nyilvános teremben való felvonultatása egyre inkább a magyar azonosságtudat megerősítésének és reprezentációjának kiváló eszközeivé váltak. Mivel az új hatalom csakhamar „irredenta” szimbólumoknak bélyegezte azokat, a sorozatos zaklatások miatt a legtöbb helyen megtorpant a mozgalom lendülete.⁸⁷

Szőcsné Gazda Enikő tárta fel, hogy a bukaresti hatalom 1927-től olyan tanterveket fogadott el, melyekben messzemenően ajánlották az iskolai kézimunkaórák keretében az óromániai minták oktatását és elkészítését. Azonban a Bukarestből érkező türelmetlen rendeletek csakhamar kiváltották a székelyföldi értelmiségiek ellenállását, valamint a helyi népművészet értékeinek fokozottabb forgalmazását a székelyruha- és a szőttesmozgalom keretében.⁸⁸ A türelmetlen hatalmi tiltások még azt is előidéztek, hogy 1940-től, Észak-Erdély visszacsatolása után egyfajta hiperreprezentációjuk is kibontakozott pár éven át.

A székelyföldi szőttesek, viseletek életében új korszak kezdődött 1940-ben. A legtöbb faluban régi székely ruhákban fogadták a bevonulókat, festékesekkel díszítették fel kerítéseiket. A festékesek készítése csíkszéki falvakban újra fellendült a „kicsi magyar világban”.⁸⁹ Az elit támogatásával számos településen csakhamar szövő köröket, tanfolyamokat és kisebb műhelyeket kezdeményeztek, alapítottak. Például a szülőföldjére hazatért Koncz Lajos szövetkezeti mozgalmat kezdeményezett, melynek keretében több mint 300 asszonynak biztosított állandó munkát, akik alcsíki és kászoni falvakban közel 2500 szövőszéken dolgoztak. A háborús évek alatt az elszegényedés is hozzájárult ahhoz, hogy a székelyföldi családok újra otthon, családi keretben kezdték előállítani szőtteseiket és viseleteiket.⁹⁰

A háromszéki Málnáson Tőkésné Simon Emma szervezte meg a székely szőttes- és viseletmozgalmat, amelyet az Országos Családvédelmi Alap is támogattott. 1941-ben Kézdivásárhelyen Katolikus Leány Népfőiskola alakult, melynek keretében Földi István, Zakariás Flóra és gróf Bethlen Mária messzemenően támogatta a székely népművészet felújítását, kiállításokon és magyar ünnepeken való reprezentációját.

Zabolán a Mikes család nőtagjai saját műhelyükben újították fel a régi szövési technikákat és motívumokat, ugyanakkor személyes példát mutattak, mert nagyobb eseményeken, szőttes bálokon ők is székely ruhába öltöztek.⁹¹ Az egyre nagyobb intenzitással kibontakozó mozgalom szakmai mederbe való terelését Harkó József, Balázs Márton, Herepei János, Cs. Bogáts Dénes szorgalmazta tudományos publikációiban, magánleveleiben és újságcikkeiben.⁹²

Mivel a budapesti hatalom és a helyi elit réteg újra támogatta a szőttesmozgalmat, a következő pár év alatt a székely ruhákkal egyidőben a festékesek reprezentációja is kibontakozott. Továbbá különböző egyesületek már 1941-től újra megszervezték a viseletek és a szőttesek parádés bemutatóját, kiállítását.⁹³ György Ágostonné 1996-ban Tánczos Vilmosnak azt mesélte el, hogy a budapesti dr. Pál Gáborné Kámer Edit összegyűjtötte Csíkszentkirályon és Csíkszentimrén a régi mintákat, megfestette a gyapjút, s a csíkszentkirályi asszonyokkal megszövette, majd azokat a fővárosban el is adta. Oláh József tábornok szintén szentkirályi asszonyokkal készítettett nagyméretű festékes gyapjuszőnyeget, majd azokkal feldíszítette a kolozsvári hadtestparancsnokság új épületét.⁹⁴ Csíkpálfalván Gál Ferencné állt a szőttesmozgalom élére, a lelkes tanítónő ugyanakkor számos újítást is bevezetett.⁹⁵ Háromszéken elsősorban Szotyorban, Sepsikőröspatakon és Zalanban szőttek festékeseket, Árapatakon pedig Csulak Magda újította fel a kilimtechnikát.⁹⁶ Az 1940–1944 között készült festékeseken már sokszor megjelentek népszerű kézimunkalapokról kimásolt félminták és stilizált virágok, melyek legtöbbször kispolgári ízlést tükröztek.⁹⁷ A szőttesmozgalom szervezői tudatosan arra törekedtek, hogy a szövést térben kiterjesszék, a székely asszonyok termékeit pedig eladhatóvá tegyék.⁹⁸

A második világháborút követő években előbb pangás következett be életükben, majd 1956 és 1968 után a csíki szövetkezetek keretében újra megszervezték szövésüket és forgalmazásukat. A különböző falusi szövőüzemekben általában olyan idősebb asszonyok bevonásával készítették a festékeseket, akik elsősorban organikus hagyományokból vagy a két világháború közötti szőttesmozgalomból ismerték elődeik tudását.⁹⁹ Az 1950-es évek végén Csíkszentkirályon, Csíkpálfalván, Csíkszentdomokoson, Csíkdánfalván, Csíkszentgyörgyön, Menaságon

⁸⁷ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2014, 205–207; Uő 2014, 256–257.

⁸⁸ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2018.

⁸⁹ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2014, 257.

⁹⁰ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2002, 208–209.

⁹¹ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2014, 260–261.

⁹² Uo., 257–258.

⁹³ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2002, 209.

⁹⁴ Tánczos Vilmos 1996-os gyűjtése. Köszönet érte.

⁹⁵ SZŐCSNÉ GAZDA Enikő 2018.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ SZENTIMREI Judit 1972, 187.

⁹⁸ FÜLÖP Hajnalka 2012, 321.

⁹⁹ VÁMSZER Géza 1977, 53–54; FÜLÖP Hajnalka 2012, 322.

és Kászonalitízen alapítottak olyan műhelyeket, melyek mind a csíki szövetkezetekhez tartoztak.¹⁰⁰ Habár még érezni lehetett a század elején ható kispolgári ízlés romboló hatását, egyre többen készítették saját szövőszékeikkel régies motívumokkal (nagyrozsás, kistrózsás, gyertyás) ékesített festékes gyapjúszőnyegeket. A Csíkszeredában 1967-től működő Hargita Művészete Kisipari Szövetkezet pedig tudatosan szorgalmazta a régebbi motívumok felélesztését. Nagy Olga gyűjtötte össze a csíki falvakban működő szövőasszonyok emlékezéseit, akik kihangsúlyozták neki, hogy az organizált keretek között újraindított szövés elsősorban azokban a falvakban volt sikeres, ahol még éltek a korábbi hagyományok.¹⁰¹ Például Pálfalván, Csomortánban, Dánfalván, Jenőfalván, Szentimrén és Menaságon még élő, korábbi helyi tradíciókat ismerő asszonyok bevonásával készítettek újratervezett szőnyegeket, azokat pedig szélesebb körben, különböző turisztikai központokban, üzletekben árusították. Az így előállított csíki festékeseket már olyan terekben és bútorokon is elhelyezték, melyekre korábban falun vagy városon nem volt példa. Számos családnál a vendégváró, tiszta szoba földjére, díványaira és foteljeire terítették.¹⁰²

Csíkszentkirályi asszonyok emlékezete szerint elsősorban Kovács Dénesnek volt meghatározó szerepe abban, hogy a festékeseket szervezett szövetkezeti keretek között a csíki falvakban újra szőni kezdték.¹⁰³ Fülöp Hajnalka elsősorban terepen készített interjúk alapján állapította meg, hogy 1957-től a székelyföldi háziipar alakulását Bandi Dezső marosvásárhelyi iparművész is alakította, módosította egészen 1974-ig. „Elképzelései szerint a népművészet továbbélésének és megújulásának egyetlen járható útja, ha a képzőművészet a naiv művészet felé közelít.”¹⁰⁴ A régi magyar népművészet absztrakt jellegű motívumai helyett az iparművész elsősorban a naiv jellegű, alakos és tematikus ábrázolásokat támogatta. „A csíki falvak szövetkezeti bedolgozóinak munkáját azonban nem Bandi Dezső tervei határozták meg.”¹⁰⁵ A szövetkezetek keretében elkészített gyapjúszőnye-

gek előbb csak a magyar nemzeti turizmus keretében lettek gazdára, majd napjainkban elsősorban a Keletről (Ukrajnából, Moldáviából) érkező látogatók vásárolják.

Fel- és Alcsík településeiben, valamint kászoni falvakban terepkutatásaink során azt tapasztaltuk, hogy nem minden szövőasszony tagolódott be a Csíkszeredából irányított szövetkezeti munkába. Például Pál Jánosné született Eröss Borbála (1922–2016), aki Dánfalván született, majd házasságkötés után Jenőfalván élt, elsősorban idősebb, tapasztaltabb szomszédasszonyától, Pál Andrásnéétól sajátította el a felvetés, fogdosás és a szövés tudományát. Gazdálkodás mellett rendszerint szövéssel egészítette ki családjá jövedelmét, biztosította annak megélhetését. Mivel festékeseit, varrottasait nagyra becsülték, folyamatosan kapott falujában és szomszédaitól újabb és újabb megrendeléseket.

A székelyföldi festékesek az írott források szerint már évszázadok óta megjelentek publikus, szakrális terekben. Különböző jelesebb egyházi ünnepek alkalmával vagy rangosabb vendégek érkezésekor bútorokat, padlózatokat terítették le a nagyobb méretű festékesekkel.¹⁰⁶ A két világháború közötti évtizedekben, majd különösen 1968 után előbb regionális (székely), majd kimondottan nemzeti jelképekké, a rendszerváltás után pedig összmagyar nemzeti szimbólumokká váltak. Nem véletlen, hogy elsősorban az erdélyi magyar családok, értelmiségiek otthonában, valamint a magyar templomok kiemelt terében (pl. szentélyekben, oltárok előtt vagy úrasztala környékén) jelentek meg egyre nagyobb számban. Különböző nemzeti vagy keresztény ünnepek (húsvéti vagy március 15-én szervezett lovas felvonulás, határkerülés) alkalmával Csíksban és Háromszéken napjainkban is rendszerint festékesekkel borítják lovaik hátát, azzal díszítik fel szekereiket. A Székelyföldön készült festékesek 1989 után átlépték a történeti Erdély határait, elterjedtek nemcsak Magyarországon, hanem a nagyvilágban szétszóródott magyar, székely gyökerekkel rendelkező családok otthonaiban is.¹⁰⁷

Pozsony Ferenc – Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár; pozsonyferenc@yahoo.com

¹⁰⁰ FÜLÖP Hajnalka 2012, 322.

¹⁰¹ NAGY Olga 1997.

¹⁰² SZENTIMREI Judit 1972, 187; FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 21.

¹⁰³ Tánzos Vilmos gyűjtése. Csíkszentkirály, 1996. május 5.

¹⁰⁴ FÜLÖP Hajnalka 2012, 323.

¹⁰⁵ Uo., 324. Lásd még BANNER Zoltán 1972.

¹⁰⁶ FÜLÖP Hajnalka 2012, 325.

¹⁰⁷ FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika 2011, 21; ARDAI Ildikó 2017.

Irodalom

- ARDAI Ildikó
2017 *Székely festékesek a gyakorlatban 1973–2016* (Szentimrei Judit tanulmányával), Exit Kiadó, Kolozsvár.
- BANNER Zoltán
1972 *Csillagfaragók. Népi alkotók, naiv művészek*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- BENEDEK Éva
1996 Erdélyi festékes szőnyeg konzerválása és restaurálása, *Acta (Siculica)* 1995, Csíki Székely Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy, 385–390.
- CS. BOGÁTS Dénes
1943 *Háromszéki oklevél-szójegyzék (Erdélyi Tudományos Füzetek 163.)*, Kolozsvár.
- DEMÉNY István Pál
1980 Adalékok a festékesek díszítőelemeinek kutatásához, *Művelődés*, XXXIII/5, 33–34.
- FARKAS Irén
1998 Csíki festékesek a Csíki Székely Múzeumban, *Acta (Siculica)* 1997/2, Csíki Székely Múzeum – Székely Nemzeti Múzeum, Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy, 243–258.
- FEJŐS Zoltán (szerk.)
2006 *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*, Néprajzi Múzeum, Budapest.
- FÉL Edit
1982 Szőnyegek [címszó] in: Ortutay Gyula (főszerk.): *Néprajzi Lexikon*, V, Akadémiai Kiadó, Budapest, 104–107.
- FÖLDES László
1982 „A vándorló Erdély”. Történeti-néprajzi vizsgálatok az Erdély–Havasalföld közötti transhumance-ról, *Ethnographia*, XCIII/3, 353–389.
- FÜLÖP Hajnalka
2012 A háziipari szőnyegszövés története Csíkban, *Csíki Székely Múzeum Évkönyve*, VIII, 315–332.
- FÜLÖP Hajnalka – LACKNER Mónika
2011 *Nők, szőnyegek, háziipar. Kiállítási vezető*, Néprajzi Múzeum, Budapest.
- HUSZKA József
1895 *A székely ház*, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest.
1902–1904 *Rajzoló geometria gimnáziumok számára*, I–IV, Budapest.
- KÓS Károly, Dr. – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő
1972 *Kászoni székely népművészet*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
1981 *Moldvai csángó népművészet*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- LACKNER Mónika
1998 Erdélyi festékesek a Néprajzi Múzeumban, in: Bellon Tibor – Fügedi Márta – Szilágyi Miklós (szerk.): *Tárgyalkotó népművészet*, Budapest, 204–205.
- LŐRINCZ Etel
1996 Bukovinai festékesek, *Néprajzi Látóhatár*, V, 1–2, 199–208.
2005 *Bukovinai székelyek festékes szőnyegei. Hagyományos és új szőnyegek mintakincse, szövés módja*, Hagyományok Háza, Budapest.
- LŐRINCZI Etelka
1980 Fonalfestés és rojtkötés Árapatakon, in: Dr. Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1980*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 122–130.
1995 Fonalfestési kísérleteim növényekkel, in: Zakariás Erzsébet (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve*, 3, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 73–80.
- MALONYAY Dezső (szerk.)
1909 *A magyar népművészet*, II, *A székelyföldi, a csángó és a torockói magyar népművészet*, Franklin-Társulat, Budapest.
- MURRAY, L. Eiland, ifj. – MURRAY, III. Eiland
2004 *Keleti szőnyegek*, Corvina Kiadó, Budapest.
- NAGY Olga
1997 *Szőnyegbe zárt álmok. Két erdélyi szövőasszony művészi pályája*, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.
- POZSONY Ferenc
2019 *Székely és csángó festékes gyapjúszőnyegek*, Csángó Néprajzi Múzeum – Kriza János Néprajzi Társaság, Zabola–Kolozsvár.
- ROEDIGER Lajos
2012 *Kászonszék és Háromszék néprajzos szemmel* (s. a. r., szerk., bev. Szőcsné Gazda Enikő), Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
- SALLÓ Szilárd
2018 *A csikmadarasi juhászok életmódjának változása a 20–21. századok fordulóján*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.
- SZABÓ T. Attila
1956 A festékes és társai, *Ethnographia*, LXVII/1–2, 99–109.
1962 Még néhány szó a festékes és társai erdélyi életéhez, *Ethnographia*, LXXIII/1, 147–149.
1984 festékes [címszó], in: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, IV, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 86–88.
- SZENTIMREI Judit
1958 *Székely festékesek*, Néprajzi Füzetek, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Bukarest.

- 1972 A festékes, in: KÓS Károly, Dr. – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő 1972, 184–187.
1981 Kelengye, in: KÓS Károly, Dr. – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő 1981, 228–233.
- SZŐCSNÉ GAZDA Enikő
- 2002 A székelyföldi szőttesmozgalom és a Székely Nemzeti Múzeum, *Acta (Siculica)* 2002/2, 203–204.
2014 A kutatástól a tömegmozgalomig: az 1930-as évekbéli háromszéki szőttesmozgalom története, in: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák (Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 22.)*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 247–278.
2015 *A háromszéki hozomány a 19. században*, Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.
2017 Egy nőipariskola és hatása a kézimunka-kultúra átalakulására. Esettanulmány, *Acta Siculica 2015–2017*, 447–468.
2018 A dél-erdélyi textilipar 18–19. századi központjai és néhány terméktípusa, in: Granasztói Péter (szerk.): *Pamutkendő, vasfazék, fajansztányér. Tárgykészítés és fogyasztás Magyarországon az ipari forradalom korában (1750–1850) (Tabula könyvek 14.)*, Néprajzi Múzeum, Budapest, 173–193.
- VÁMSZER Géza
- 1977 Adatok a csíki festékes tanulmányozásához, in: Uő: *Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok (1930–1975)*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 38–54.
- VEREBÉLYI Kincső
- 2019 *Nép – Ipar – Művészet*, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék – Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- VISKI Károly
- 1928 *Székely szőnyegek. A magyar népművészet kincsestára*, Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya, Budapest.
1941 Szőttes, in: Györfly István – Viski Károly: *A magyarság tárgyi néprajza*, II, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 310–319.

Covoarele vopsite secuiești și ceangăiești

(Rezumat)

Literatura maghiară de etnografie, lingvistică și istoria artei numește covoare vopsite secuiești acele țesături din lână, colorate, decorate cu motive geometrice, care erau utilizate ca fețe de masă, cuverturi pentru paturi, bănci, pereți sau diferite piese de mobilier bisericesc.

Covoarele vopsite erau cele mai importante elemente ale zestrei fetelor din Secuime, care în general erau realizate de fată împreună cu mama ei și erau folosite drept cuverturi pentru paturi, ori cearșafuri atârinate sau deseori decorau pereții casei.

Sursele de arhivă semnalează faptul că în Transilvania secolelor XVII-XVIII aceste textile erau prezente în comunitățile maghiare din mai multe regiuni, decorând în special căminele elitelor.

Elita maghiară a descoperit aceste covoare vopsite arhaice, cu motive decorative geometrice, la cumpăna secolelor XIX-XX.

După schimbările din 1989, acestea sunt realizate în diverse ateliere, case de creație, la domiciliul unor femei protectoare ale patrimoniului cultural pentru cei interesați, pentru turiștii din Ungaria sau alte țări. În ultimele decenii au devenit simboluri maghiare naționale generale în casele familiilor răspândite în lume.

Székely and Csángó Painted Carpets

(Abstract)

Hungarian specialized literature on ethnography, linguistics and art history defines Székely painted carpets as coloured textiles made of wool, decorated with geometrical motifs, which were used to cover the walls of the house, beds, tables, benches, or church furnishings.

The painted carpets, which were often produced by the bride herself together with her mother, used to be the most important items in a Székely girl's dowry and they were utilized as bed covers, sheets, or wall decorations.

Archive sources attest that in the 17th and 18th centuries these carpets were popular among the Hungarian families of several Transylvanian regions; most frequently, they embellished the homes of the local elite.

Later, at the turn of the 19th-20th centuries the Hungarian elite rediscovered these archaic, discreetly painted carpets with geometric motifs.

After the regime change of 1989, ateliers, handicraft centers, and individual, home-based tradition keepers began to produce such textiles, mostly for tourists from Hungary and other countries. In the last decades these items found their way into the homes of families belonging to the global Hungarian diaspora, where they function as signifiers of Hungarian national identity.

1. ábra Domokos Ilona gyapjút fésül. Gorzafalva, 1996. Fotó: Pozsony Ferenc

2. ábra Domokos Ilona gyapjút fon. Gorzafalva, 1996. Fotó: Pozsony Ferenc

3. ábra Gyapjúfonó asszony. Ploszkucén, 1964. Fotó: Dr. Kós Károly. KJNT 00765

4. ábra Özv. Pozsony Ferencné szövőszékben. Zabola, 2017. Fotó: Pozsony Ferenc

5. ábra Szárad a festett gyapjú. Gyergyószentmiklós, 2018. Fotó: Szőcs Levente

6. ábra Kászonimpéri festékes. Erdély Néprajzi Múzeuma, Kolozsvár, A.587. ltsz.

7. ábra Székelyföldi 19. század eleji festékes. Néprajzi Múzeum, Budapest, 72.19.1. ltsz. Fotó: Sarnyai Krisztina

8. ábra Festékes Úrasztalán. T. KOVÁTS KRISTOFU É PÁRJA
ERDŐ TRÉZIA AJÁNDÉKA 1798. Református Parókia.
Papóc. Fotó: Pozsony Ferenc

9. ábra Két szélből összevarrt festékes Nagyajtáról.
Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 1058. Itsz.
Fotó: Barabás Zsolt

10. ábra Erdővidéki 19. század eleji festékes (Erdőfüle).
Néprajzi Múzeum, Budapest, 77028. Itsz.
Fotó: Sarnyai Krisztina

11. ábra Csíkpálfalvi festékes szőnyeg.
Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
Fotó: Barabás Zsolt

12. ábra Csíkszeredai festékes szőnyeg, 19. század eleje.
Néprajzi Múzeum, Budapest, 77036. ltsz.
Fotó: Sarnyai Krisztina

13. ábra Kászonalitzi festékes. Csángó Néprajzi Múzeum,
Zabola. Fotó: Pozsony Ferenc

14. ábra Csíkszentimrei festékes. Csángó Néprajzi Múzeum, Zabola.
Fotó: Barabás Zsolt

15. ábra Csíkszenttamási festékes. Kosza Rozália tulajdona.
Fotó: Barabás Zsolt

16. ábra Piros-fekete rózsás festékes, Kászonaltíz.
András Ignác tulajdona. Fotó: Barabás Zsolt

17. ábra Csíkkászoni nagyméretű festékes. Csángó Néprajzi
Múzeum, Zabola. Fotó: Barabás Zsolt

18. ábra Csíkszenttamási keskeny festékes.
Kosza Rozália tulajdona. Fotó: Barabás Zsolt

19. ábra Csíkszenttamási, két szélből összevarrt zöldes festékes.
Kosza Rozália tulajdona. Fotó: Barabás Zsolt

20. ábra Kászoni ráklábas, keskeny festékes.
András Ignác tulajdona. Fotó: Barabás Zsolt

21. ábra Dévai, bukovinai szőnyeg. Néprajzi Múzeum,
Budapest, 126695. ltsz. Fotó: Sarnyai Krisztina

22. ábra Domokos Ilona által készített gorzafalvi festékes lécsere. Csángó Néprajzi Múzeum, Zabola. Fotó: Barabás Zsolt

23. ábra Domokos Ilona gorzafalvi zöldes festékes lécsere. Csángó Néprajzi Múzeum, Zabola. Fotó: Barabás Zsolt

24. ábra Két szélből összehorgolt román ágytakaró. Csángó Néprajzi Múzeum, Zabola. Fotó: Barabás Zsolt

25. ábra Három szélből összevarrt román festékes szőnyeg. Csángó Néprajzi Múzeum, Zabola. Fotó: Barabás Zsolt

26. ábra Ortodox család keskeny faliszőnyege. Csángó Néprajzi Múzeum, Zabola. Fotó: Barabás Zsolt

27. ábra Olténiai román szőnyeg. Apafi-vadászkastély, Almakerék, 2019. Fotó: Pozsony Ferenc

28. ábra Zabolai ortodox juhászcsalád tisztaszobája. Csángó Néprajzi Múzeum, Zabola. Fotó: Barabás Zsolt

29. ábra Festékes kiállítás a Csángó Néprajzi Múzeumban, Zabola, 2019. Fotó: Barabás Zsolt

30. ábra Festékes kiállítás a Csángó Néprajzi Múzeumban, Zabola, 2019. Fotó: Barabás Zsolt

31. ábra Festékes kiállítás a Csángó Néprajzi Múzeumban, Zabola, 2019. Fotó: Barabás Zsolt